

ÎNCEPUTURI ALE LOGICII JURIDICE ÎN ANTICHITATEA GREACĂ

NICOLAE SORIN ARDELEAN

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Abstract. The following paper briefly treats essential aspects that were fundamental to Greek juridical thought. The Greek concepts developed over time into complex theories and juridical institutions that influenced later civilizations. Ancient Greek thought profoundly shaped the structure, philosophy, and ethical foundations of modern legal systems, leaving a lasting intellectual legacy that continues to inspire contemporary law and justice.

Keywords: logos, ethos, pathos, nomos, dike, sophistry, dialectic.

NAȘTEREA CONCEPTULUI DE RAȚIONALITATE NORMATIVĂ

Izvorul gândirii logice și al filosofiei juridice, în Antichitatea greacă, l-au reprezentat atât mitologia, cât și literatura. În *Munci și zile*, Hesiod spunea că: „Zeus a stabilit următorul mod de viață (*nomos*) pentru oameni: pe când pentru pești, fiare și păsări înaripate este obiceiul de a se mânca unii pe alții, deoarece nu există nicio lege (*dike*) printre ei, oamenilor le-a dat legea, care este de departe cel mai bun lucru”.¹

În această fază, care precede filosofia propriu-zisă, nu întâlnim încă o gândire filosofică sistematică și o logică juridică propriu-zise, ci doar diverse noțiuni disparate despre divinitate și despre faptul de a fi rațional. Conceptul de lege nu are un sens propriu, ci doar o valoare mai degrabă literară, de personificare a dreptății. În acest sens, actele juste erau asociate cu divinitatea din nevoia umană de a atribui asemenea calități și valori unor entități superioare care să le poată conferi o autoritate absolută. Astfel, în acea perioadă, legea avea caracterul unui fapt moral, ea nefiind parte a unui sistem juridic autonom. Actul de judecată era un act divin și exprima hotărârea unei autorități morale supreme, asociate „Moirei”, care

---

¹ Michael Gagarin, *Early Greek Law*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1989, p. 11.

reprezenta destinul sau soarta. A te abate de la ceea ce-ți este rânduit, respectiv a încălca legea, conducea la o dezordine cosmică, ce nu se putea restabili decât printr-un act de justiție.

În epopeile homerice, deși înfăptuirea dreptății își păstrează caracterul sacru, divin, apar și primele semne ale unor teorii privitoare la relațiile sociale. Conflictul dintre Ahile și Agamemnon din *Iliada*, spre exemplu, exprimă o tensiune legată de respectarea unor drepturi. Atitudinea lui Ahile se bazează pe ideea de echitate și de recompensă pentru faptele sale de arme. Se observă aici începutul unei logici de natură juridică privind cauza și efectul acțiunilor umane. Caracterul nedrept al comportamentului lui Agamemnon este motivul pentru care Ahile se retrage de pe câmpul de luptă, iar această retragere este un efect. De asemenea, scutul lui Ahile descris în *Iliada*, pe care sunt reprezentate două orașe, are relevanță în acest context sub aspectul faptului că într-unul dintre orașe are loc o judecată unde doi bărbați se ceartă cu privire la despăgubirea ce urma să fie plătită ca urmare a unei crime. Bătrânii cetății, care formau un fel de instanță, așezați în cerc, cântăresc argumentele fiecărei părți. Aici judecata nu mai este o impunere a voinței divine, ci o deliberare la nivelul comunității, pe baza unor probe și a unor argumente. Această imagine reflectă o formă de început a democrației în care rațiunea umană are întâietate în raport cu autoritatea divină.

Cu toate că nu se poate vorbi încă despre o logică juridică în sens propriu, se poate spune totuși că mitologia și epopeea greacă creează deja un cadru narativ și conceptual pentru această logică. Așa s-a încetățenit ideea că justiția este un principiu fundamental atât al ordinii divine, cât și al celei umane. Pilonii care susțineau acest principiu erau onoarea, echitatea și cauzalitatea acțiunilor umane; acești piloni reprezentând totodată baza primelor forme de rezolvare a conflictelor. Asemenea noțiuni, apărute mai întâi în operele literare, au influențat în mod fundamental gândirea ulterioară a sofistilor, precum și pe a altor filosofi care aveau să dezvolte sisteme proprii de gândire.

EVOLUȚIA NOȚIUNII DE „DIKE” (DREPTATE) ȘI RAPORTUL CU LEGEA SCRISĂ („NOMOS”)

Gândirea juridică a Greciei antice nu poate fi înțeleasă fără a ține seama de apariția termenului polisemantic de *logos* care desemnează, simultan, cuvântul, rațiunea și ordinea rațională a universului. Începând cu secolul al VI-lea î.Hr., odată cu filosofii presocratici din școlile ioniană și eleeată, se conturează treptat ideea că realitatea poate fi înțeleasă și explicată printr-o structură logică, accesibilă minții umane. Acest pas epistemologic esențial a stat la baza dezvoltării tuturor disciplinelor normative – inclusiv a dreptului – deoarece a introdus premisa fundamentală că ordinea socială presupune reguli raționale ce pot fi cunoscute și adoptate cu ajutorul argumentelor logice².

² *Ibidem*, p. 66.

În plan juridic, acest proces a însemnat trecerea de la ordinea bazată pe tradiție și pe arbitrarul puterii (*themis*, obiceiul sacru) la o ordine normativă rațională, exprimată ca „*nomos*” – legea scrisă, accesibilă cetățenilor *polis*-ului. Introducerea codificărilor timpurii, precum legile lui Dracon și Solon la Atena, marchează trecerea de la oralitatea arbitrară la un cadru juridic predictibil, în care logica devine instrumentul prin care dreptatea poate fi discutată și aplicată³.

Dacă în epopeile homerice și în poemele hesiodice *dike* era percepută predominant ca o forță divină, ca un aspect al voinței lui Zeus, odată cu apariția *polis*-ului și a legilor scrise, semnificația sa a cunoscut o evoluție crucială. Noțiunea a început să se desprindă de semnificațiile exclusiv teocratice și să se ancoreze mai ferm în sfera dreptului uman, intrând într-un raport complex cu *nomos*-ul. Inițial, *dike* reprezenta o formă de justiție naturală, o ordine morală implicită. Pedepșa pentru încălcarea acestei *dike* venea, adesea, sub forma unei răzbunări divine sau a unui dezechilibru colectiv (epidemii, foamete etc.). Pe măsură ce societatea s-a dezvoltat, iar conflictele intracomunitare au devenit mai frecvente, a apărut necesitatea unor reguli explicite și scrise care să reglementeze viața în cetate. Aceste reguli au primit numele de *nomos*. *Nomos*-ul, în esență, este legea creată de om, o convenție socială stabilită pentru a asigura funcționarea ordonată a *polis*-ului. Spre deosebire de *dike*, care era o normă eternă și universală (la nivel cosmic), *nomos*-ul era specific fiecărei cetăți și putea fi modificat. Această distincție a generat o tensiune fundamentală care avea să devină subiectul central al dezbaterilor juridice și filosofice.

Raportul dintre *dike* și *nomos* a fost înțeles în două moduri:

1. *Armonizarea*. În viziunea tradițională, *nomos*-ul era considerat o reflectare imperfectă, dar necesară, a lui *dike*. Legile umane (*nomos*) trebuiau să se străduiască să imite și să pună în practică principiile dreptății divine și naturale (*dike*). Legiuitori precum Solon au fost văzuți ca intermediari între aceste două planuri, iar legile lor (*nomoi*) aveau ca scop să aducă ordinea cosmică în rândul cetățenilor.
2. *Conflictul*. Pe de altă parte, sofistii au fost primii care au exploatat și au teoretizat conflictul dintre *dike* și *nomos*. Ei au argumentat că *nomos*-ul este o convenție arbitrară, impusă de cei puternici pentru a-și menține poziția. Astfel, o lege (*nomos*) putea fi considerată justă doar prin prisma consensului social, nu a unei justiții absolute. În acest context, un act care încălca *nomos*-ul (legea) putea fi justificat prin apelul la o formă superioară de dreptate (*dike*) sau la o dreptate a naturii (*physis*). Această dilemă este dramatic ilustrată în tragedia precum *Antigona* lui Sofocle, unde eroina alege să respecte o lege nescrisă a zeilor (*dike*) în detrimentul legii scrise a cetății (*nomos*), reprezentate de Creon.

Această evoluție a noțiunilor de *dike* și *nomos* a marcat o etapă crucială în dezvoltarea gândirii juridice și a mutat dezbaterile de la o simplă aplicare a voinței divine la o analiză a fundamentelor legii umane, punând bazele discuțiilor

³ *Ibidem*, p. 67.

filosofice ulterioare despre dreptatea naturală și dreptul pozitiv, teme care rămân de actualitate și în zilele noastre.

PRIMELE FORME DE RAȚIONAMENT JURIDIC ÎN POLISUL GREC

Organizarea politică a cetății grecești (*polis*) a constituit cadrul instituțional în care rațiunea juridică s-a putut manifesta. Apariția tribunalelor populare (*heliastai*) și a procedurilor de deliberare în adunările cetățenești a impus necesitatea unui tip particular de argumentație: raționamentul juridic dialectic. În absența unui corp de magistrați profesioniști, faptul de a-i convinge pe jurați depindea de abilitatea părților de a construi argumente coerente, bazate pe reguli acceptate de comunitate. Astfel, logica juridică s-a dezvoltat inițial ca tehnică oratorică și dialectică, înainte de a fi conceptualizată filosofic⁴.

Primele materializări ale acestei logici nu erau încă formalizate, dar urmau un tipar recognoscibil: prezentarea faptelor, subsumarea lor unei norme cunoscute (scrise sau cutumiare), demonstrarea analogiei cu situații precedente sau cazuri similare și apelul la noțiuni generale de echitate (*epieikeia*). Acest tip de raționament, deși pre-silogistic, a pregătit terenul pentru dezvoltarea ulterioară a logicii aristotelice, oferind un model incipient pentru ceea ce, în modernitate, va fi numit raționamentul juridico-deductiv. Odată cu consolidarea *polisului* ca entitate politică și socială, raționamentul juridic a depășit simplele referiri la ordinea divină și a început să capete o structură mai concretă. Chiar și înainte de apariția filosofiei sistematice, discursul juridic a evoluat, urmărind să stabilească vinovăția sau nevinovăția prin metode cu un caracter mai rațional decât cel al unui simplu verdict bazat pe autoritate⁵.

Unul dintre cele mai timpurii și mai relevante aspecte ale acestei evoluții a fost apariția discursului public (*logos*) ca instrument central în procesul judiciar. În Adunarea populară (*Ecclesia*) sau în tribunalele din Atena, cetățenii nu se limitau la a invoca dreptatea divină, ci prezentau argumente structurate pentru a-și susține cauza. Aceste argumente, deși departe de logica formală aristotelică, se bazau pe câteva principii care vor fi utilizate în raționamentele logice viitoare:

1. *Analogia*. O metodă frecventă de a susține un caz era aceea de a face o comparație între situația prezentă și un caz precedent cunoscut sau o lege existentă. De exemplu, un acuzator putea argumenta că fapta unui pârât este similară cu o crimă deja pedepsită de lege, sugerând că aceeași pedeapsă ar trebui aplicată. Acest tip de raționament a pus bazele ideii că legea trebuie aplicată în mod egal în cazuri similare.
2. *Raționamentul cauză-efect*. Oratorii din tribunalele ateniene încercau să stabilească o legătură directă între acțiunea acuzatului și prejudiciul suferit.

---

⁴ Arthur W. H. Adkins, *Merit and Responsibility – A Study in Greek Values*, Oxford, Oxford University Press, 1960, p. 201.

⁵ *Ibidem*, p. 208.

Pledoariile erau construite pentru a demonstra că o anumită acțiune (cauza) a dus la un anumit rezultat (efectul). Această formă de raționament, deși adesea însoțită de un apel la emoții (*pathos*), a reprezentat un pas important spre o judecată bazată pe fapte și consecințe.

3. *Argumentul bazat pe autoritate (ex auctoritate)*. Acesta nu se referea la autoritatea divină, ci la cea a legilor scrise sau a precedentelor juridice. Oratorii citeau pasaje din legile lui Solon sau din alte decrete pentru a-și susține punctul de vedere, dând greutate discursului prin apelul la o normă acceptată de comunitate. Acest raționament a transformat legea scrisă într-un instrument activ de judecată.
4. *Raționamentul bazat pe probabilitate*. Sofiștii au fost cei care au perfecționat această tehnică. În absența dovezilor clare, se apela la ceea ce era *verosimil* sau *probabil*. De exemplu, Protagoras, în faimosul său discurs „despre argumentul mai slab și mai puternic”, a arătat că se poate construi un caz convingător pe baza probabilității, chiar și atunci când faptele nu erau incontestabile. Acest tip de raționament a arătat capacitatea retoricii de a crea iluzia adevărului.

Aceste prime forme de raționament juridic, deși rudimentare, au creat un cadru în care sentința nu mai era doar o decizie arbitrară, ci o concluzie rezultată dintr-un proces de argumentare. Această evoluție a deschis calea pentru discuțiile filosofice privind adevărul, dreptatea și logica, discuții care aveau să domine gândirea greacă ulterioară.

LOGICA PRE-SOCRATICĂ ȘI GERMIENII RAȚIONAMENTULUI NORMATIV

Înainte de răspândirea sofisticii și a reflecției juridice propriu-zise, gândirea pre-socratică contura deja o viziune despre o ordine universală (*logos*) ce avea implicații epistemologice și normative. Heraclit din Efes susținea că „toate legile omenești se hrănesc din legea divină supremă”, iar cetățenilor li se cere să își apere legile așa cum își apără zidurile orașului, sugerând o legătură primordială între legile umane (*nomos*) și o lege naturală universală (*physis*)⁶.

Acestor reflecții despre cosmos li se adaugă primele elemente ale unei logici raționale. Parmenide și școala eleată au afirmat identitatea dintre gândire și ființă („a gândi și a fi este unul și același lucru”), ambele sfere vădind valoarea principiului non-contradicției: ceva nu poate să fie și să nu fie în același timp și în același sens – un raționament ce va deveni esențial pentru dezvoltarea logicii formale. Deși aceste reflecții nu au vizat direct normativitatea juridică, ele au creat fundația intelectuală pentru acceptarea logicii ca instrument de validare a discursului normativ.

---

⁶ K.R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, volumul I *Vraja lui Platon*, traducere de D. Stoianovici, București, Editura Humanitas, 1992, p. 26.

În contextul juridic al dreptului politic al *polis*-ului, sofistica timpurie a adus la lumină tensiunea dintre *physis* (legea naturală) și *nomos* (legea convențională). Astfel, Protagoras formula celebrul enunț „omul este măsura tuturor lucrurilor”, incluzând aici legile ca produse umane, relative și dependente de perspectivă. Alți sofști, precum Antifon și Hippias, au evidențiat faptul că legile omenești adesea chiar contravin naturii, afirmând că justiția naturală poate intra în conflict cu cea convențională⁷.

Aceste prefigurări ale normelor s-au manifestat în interiorul structurii tipice a *polis*-ului arhaic și clasic: aici, disputele se soluționau în spațiul public al agorei, unde persoanele aflate în litigiu își prezentau argumentele, susținând subsumarea faptelor la normele social acceptate și recurgând la analogii și apeluri la echitate. Așa cum am văzut, Homer descrie un proces ad-hoc: doi bărbați se judecau cu privire la o despăgubire pentru un om ucis, iar adunarea bătrânilor (*jurii*) acorda o hotărâre echitabilă (*dike*), acceptată de comunitate. Prin urmare, raționamentul juridic în Grecia arhaică nu s-a bazat de la început pe silogismul formal, ci pe un model dialectic și politic în care *cosmosul argumentativ* al *polis*-ului începea să internalizeze principiile logice fundamentale. Gândirea pre-socratică a furnizat cadrul intelectual al raționalității, iar sofistica a oferit instrumentele retorice și normativ-contextuale care au precedat formalizarea logicii de către Platon și Aristotel.

Înainte de Socrate, filosofia greacă a fost dominată de efortul de a înțelege principiul fundamental (*arché*) al universului. Deși nu s-a concentrat direct pe drept, gândirea pre-socratică a pus bazele raționamentului normativ, introducând concepte care au avut un impact profund asupra modului în care a fost ulterior concepută logica juridică.

Unul dintre cele mai importante concepte este cel de *logos*, care a evoluat de la sensul de simplă „vorbă” sau „discurs” la un principiu cosmic de ordine și rațiune⁸. Heraclit din Efes a afirmat că totul este guvernat de Logos, o lege universală care ordonează haosul aparent. Această idee a sugerat că justiția (*dike*) nu este un capriciu divin, ci o manifestare a unei ordini raționale și impersonale. Astfel, legile umane (*nomoi*) ar trebui să fie în concordanță cu această lege cosmică. Această perspectivă a deschis calea pentru ideea că justiția poate fi descoperită prin rațiune, nu doar prin revelație divină.

O altă contribuție majoră a venit de la pitagoreici, care au aplicat matematica în studiul cosmosului. Ei au văzut dreptatea ca pe o echilibrare armonioasă a contrariilor. Justiția era, pentru ei, o proporție matematică, o restaurare a egalității după o încălcare a ceea ce este drept. Acest raționament, bazat pe ideea de echilibru și de reciprocitate, a anticipat conceptul de justiție retributivă, unde pedeapsa trebuie să fie proporțională cu fapta.

---

⁷ Laurent Pernot, *Rhetoric in Antiquity*, Washington, The Catholic University of America Press, pp. 17–18.

⁸ *Ibidem*, p. 47.

Parmenide din Elea, prin logica sa privind caracterul imuabil al Ființei, a introdus o formă de deducție prin eliminare, argumentând că doar ceea ce este permanent și neschimbător poate fi considerat real. Deși discursul său era unul metafizic, el a subliniat importanța consecvenței logice și a respingerii contradicției. Aceste caracteristici aveau să devină o piatră de temelie în raționamentul juridic, unde o argumentație bazată pe contradicții este considerată fundamental viciată.

În concluzie, deși nu au formulat teorii juridice, presocraticii au oferit *germenii unei logici normative* care au pregătit terenul pentru filosofii ulterioare. Ideea de Logos a lui Heraclit a fundamentat noțiunea unei justiții raționale, cea a pitagoreicilor a introdus conceptul de proporționalitate, iar raționamentul lui Parmenide a subliniat necesitatea coerenței logice. Aceste idei au constituit materia primă din care Socrate, Platon și Aristotel aveau să-și modeleze viziunile mai complexe privind natura logică a câmpului juridic.

SOFISTICĂ, DIALECTICĂ, MAIEUTICĂ

Sofistica a intrat în prim-planul culturii juridice din secolul al V-lea î.Hr., oferind instrumentele discursului juridic, anume retorica și argumentația ca mijloace esențiale în tribunalele *polis*-ului. Într-o societate în care juratul era un cetățean obișnuit, fără pregătire juridică, abilitatea de a convinge prin discurs devenea crucială pentru succesul celui aflat în litigiu. Protagoras este creditat ca primul filosof care a formulat metoda antilogiilor, adică prezentarea argumentelor opuse pentru același subiect, susține Diogenes Laertios. Această tehnică demonstrează că orice afirmație putea fi contrazisă cu un raționament justificat. În context juridic, sofistica modernă va transforma disputa legală într-un duel de perspective, de o importanță majoră în tribunale⁹.

Antiphon extinde logica sofistică în lucrările sale *Despre Adevăr* și *Despre Natură*, unde vede *nomos-ul* ca opunându-se adeseori *physis*-ului, adică legea socială celei naturale. În pledoariile sale din Atena, el recurgea la argumentații bazate pe fapte sau pe idei contrare, pe analogii și pe recurs la probabilitate și la echitate (așa cum sunt cazurile prezentate de el în lucrarea sa *Tetralogii*).

Conform lui Aristotel, oratorii trebuie să construiască argumente bazându-se pe cei trei piloni ai persuasiunii: *ethos* (credibilitate), *pathos* (apel emoțional) și *logos* (raționament logic). Sofiștii aplicau însă deja aceste principii astfel:

Ethos: se argumenta caracterul clientului (prin *ethopoeia*, reprezentarea credibilă a personajului);

Pathos: Lysias, printre alții, utiliza narațiuni emoționale pentru a stârni empatie și indignare în rândul juraților;

Logos: structuri clare și coerente, analogii și anticipare a contraargumentelor, după cum se vede în discursurile lui Antiphon și Lysias.

⁹ Michael Gagarin, *op. cit.*, p. 20.

Sofiștii își antrenau studenții în *dialektike*: capacitatea de a argumenta alternativ pentru ambele părți ale unui caz. Acest exercițiu – des întâlnit în *Dissoi Logoi* și *Tetralogii* – era o pregătire pentru tribunal, unde obiectivul era să contrazici pozițiile adverse cu argumente valabile.

Pe de altă parte, Corax și elevii săi (de ex., Tisias) au sistematizat structura discursului juridic după cum urmează: introducerea (*prooimion*), expunerea faptelor (*narratio*), argumentarea, răspunsurile la obiecțiuni și concluzia – schemă folosită în pledoariile formale din Atena și mai târziu codificată în retorica clasică. Gorgias, prin stilul său paradoxal și ornamentat, a transformat argumentul juridic într-o experiență performativă, folosind un limbaj capabil să „hipnotizeze” jurații, efect comparabil celui al drogurilor asupra corpului. Astfel, discursul devenea un instrument sau chiar o forță mai puternică decât legea scrisă¹⁰.

Apariția sofistilor în secolul al V-lea î.Hr. a marcat o revoluție fundamentală în gândirea juridică greacă. Spre deosebire de presocratici, care căutau adevărul ultim al cosmosului, sofistii s-au concentrat pe om și pe capacitatea sa de a argumenta și de a convinge. Ei nu au fost doar profesori de retorică, ci și primii care au teoretizat *arta persuasiunii* în context juridic, transformând discursul dintr-o simplă expunere a faptelor într-un instrument de exercitare a puterii¹¹.

Principalii piloni ai contribuției sofistice la logica juridică au fost următorii:

1. *Relativismul și raționamentul dialectic*. Sofiștii, pe urma lui Protagoras, susțineau că „omul este măsura tuturor lucrurilor”, ceea ce implica faptul că adevărul și dreptatea nu sunt absolute, ci relative la percepția individuală. Această idee a avut un impact major în tribunale, unde se argumenta că orice problemă juridică are cel puțin două perspective, fiecare la fel de validă. Tehnica dialectică sofistică, prin care se susținea un argument și apoi se contracara cu unul opus, a fost esențială pentru a demonstra cum se poate construi un caz convingător pe baza probabilității, nu a certitudinii. De exemplu, un avocat sofist ar fi putut argumenta că un om slab, acuzat că a bătut un om puternic, este nevinovat, deoarece este *improbabil* ca el să fi avut forța necesară. Apoi, el ar fi putut să răstoarne argumentul, spunând că tocmai această improbabilitate face ca acțiunea să fie *posibilă*, deoarece nimeni nu l-ar fi bănuțit.
2. *Tehnicile retorice (Logos, Ethos, Pathos)*. Sofiștii au fost primii care au formalizat structura discursului persuasiv. Ei au identificat cele trei componente esențiale ale oricărei argumentări reușite, așa cum avea să le sistematizeze mai târziu Aristotel¹²:

¹⁰ Laurent Pernot, *op. cit.*, p. 49.

¹¹ Laurent Pernot, *op. cit.*, p. 10.

¹² Martin Ostwald, *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1989, pp. 340–341.

Logos: Apelul la logică și rațiune. Sofiștii au învățat cum să construiască argumente aparent logice, chiar dacă acestea erau bazate pe premise discutabile.

Ethos: Apelul la credibilitatea și la caracterul vorbitorului. O pledoarie juridică sofistică pune un accent deosebit pe prezentarea acuzatului sau a acuzatorului ca un cetățean virtuos și demn de încredere.

Pathos: Apelul la emoțiile publicului. Sofiștii au înțeles că o pledoarie care stârnește milă, furie sau indignare poate fi mult mai eficientă decât una pur rațională.

3. *Opoziția nomos versus physis*. Această relație tensionată, reliefată intens de sofști, a devenit o temă centrală în argumentarea juridică. Ei au subliniat faptul că legile umane (*nomos*) sunt doar convenții și pot intra în conflict cu legile naturale (*physis*). Un acuzator putea susține că un act este ilegal conform *nomos*-ului, în timp ce un apărător ar fi putut argumenta că acțiunea era justificată de un principiu superior, al naturii sau al necesității¹³.

Se poate observa astfel că sofștiții nu au creat un sistem de logică juridică bazat pe adevăruri absolute, ci au oferit instrumentele necesare pentru a manipula și a construi argumente în funcție de context și de public. Prin relativismul, dialectica și tehnicile lor retorice, ei au deschis o cutie a Pandorei, demonstrând că justiția nu este doar o chestiune legată de descoperirea adevărului, ci și una privind construirea lui prin persuasiune. Această abordare avea să provoace o reacție puternică din partea lui Socrate, Platon și Aristotel, care vor căuta să restabilească fundamentul logic al dreptății pe baze mai solide.

O abordare similară, însă cu premise și cu intenții diferite, a reprezentat-o maieutica lui Socrate. Pentru el, maieutica avea ca scop aflarea adevărului prin interogație și dialog. Tot astfel, adevărul juridic presupunea faptul că răspunsurile la întrebări, respectiv dezvoltarea unui dialog, pot conduce la cunoaștere. Pe de altă parte, în domeniul juridic, definiția legilor nu înseamnă încă o înțelegere a justiției și a dreptății, înțelegere urmărită, printre altele, de maieutica socratică, scop pentru care ea se baza pe raționamente și silogisme care conduceau la răspunsuri, dar și la eventuale contradicții. Utilizarea acestei metode maieutice în sistemele de justiție actuale este destul de complexă, ea nefiind totuși aplicabilă în totalitate, datorită subiectivismului care poate influența un raționament juridic. În realizarea actului de justiție, logica dialogului poate conduce la echivoc și nu ar putea astfel clarifica o stare de fapt. De asemenea, răspunsuri superficiale la interogații ar putea conduce la erori judiciare.

CONCLUZII

Logica juridică grecească a stat la baza dezvoltării logicii juridice moderne, atât prin faptul că a influențat logica juridică din perioada romană, cât și prin faptul

¹³ *Ibidem*, p. 250.

că limbajul filosofic latin este de origine greacă. Vocabularul și limbajul de specialitate, aparținând gândirii grecești, au stat la baza gândirii moderne și la crearea unor concepte de natură ontologică¹⁴.

Raționalitatea juridică în Antichitate era limitată ca urmare a lipsei unor concepte bine definite, precum și a absenței unor instituții juridice fără un contur stabilit prin legi statale. Legile nu se raportau la un sistem axiologic unitar, fiind tributare încă unor concepte religioase. Gândirea juridică în Grecia antică a avut o raționalitate limitată în aceste condiții, dar a stat la bazele gândirii unei arhitecturi juridice moderne.

În acest sens, cercetările cu privire la filosofia și logica greacă în domeniul juridic ar putea fi aprofundate prin analize referitoare atât la dinamica legislativă, cât și la corelațiile între gândirea antică și gândirea modernă cu privire la acest domeniu.

---

¹⁴ Pierre Hadot, *Exerciții spirituale și filosofie antică*, București, Editura Sfântul Nectarie, 2015, pp. 306–307.